

Endemik Soğanlar

Soğanlar çok yıllık bitkiler olup, deniz seviyesinden 3000 metre yüksekliğe kadar olan yerlerde, kuru kayalık yamaçlarda, çalılık ve makilerde, steplerde ve çayırılık gibi düz alanlarda yaşarlar. Kokuları ve güzel görünümü çikçikleriyle dikkat çekerler. Koku, uçucu ve kükürtlü bileşikler bulundurmalarından kaynaklanır. Yabani soğan, körmən, it soğanı, kaya sarımsağı, yabani sarımsak, çoban sarımsağı gibi adlarla da bilinirler. Allium olan bilimsel adı, eski Roma'da sarımsağı verilen "Alium" ya da "Allium"dan gelir. Bununla birlikte soğanların bilinen en eski kayıtlarına Mısır'da rastlanır. Keops Piramidi'nde bulunan bir yazıtta piramit yapımında çalışan işçilerin yedikleri soğan ve sarımsak miktarı ve bunlar için ayrılan parayla ilgili kayıtlara rastlanmıştır. Kültüre alınmasına Mezopotamya'da başlanmış ve sonra Akdeniz ülkelerine yayılmıştır.

Zambakgiller (Liliaceae) ailesinin üyeleri olan ve *Allium* denen soğanlı bitki türlerinin, dünyada 600, ülkemizde ise 150'den fazla türü var. Ülkemizde yaşayanların 60'tan (%40) fazlası endemiktir. Diğer bir deyişle bunlar sadece ülkemizde yaşarlar. Endemik olanlardan biri de *Allium phanerantherum* Boiss. & Hausskn. subsp. *deciduum* Kollman & Koyuncu alt türüdür. Bu tür ilk defa 1882'de Pierre Edmond Boissier (İsveç) ve Heinrich Carl Haussknecht (Almanya) adlı araştırmacılar tarafından bilim dünyasına

duyurulmuş. Daha sonra 1979 yılında F. Kollman ve Mehmet Koyuncu tarafından endemik alt tür olarak bilim dünyasına duyurulmuştur.

Bu alt tür orman açıklıklarında, dik kalker kayalıklarda, kalkerli topraklarda yetişir. Haziran-Ağustos ayları arasında çiçeklenir ve 670-1800 metre arasındaki yüksekliklerde yaşar. Çiçek renkleri genellikle erguvani kırmızı ya da koyu erguvandır. Mersin, Adana, Hatay yetiştikleri başlıca yerlerdir.

Fotoğraf: Prof. Dr. Ahmet Karataş

Kaynak
Koyuncu, M., Türkiye'nin Endemik *Allium* Türleri., TÜBİTAK projesi (TBAG-1089), 1997.

Antik Çağın Kutsal Hayvanı **Kuyruksüren**

Türkiye doğasının ilginç canlıları, bilmeyenler için her zaman şaşırtıcıdır. Kuyruksürenler de bu canlılardan biri. Daha çok Afrika, özellikle de Mısır'da yaşarlar. Kuyruksüreni ilginç kılan, günümüzdeki yaşamından çok antik çağlardaki yaşamı. Yırtıcı bir hayvan olan kuyruksürenler zehirli yılan, akrep, örümcek gibi türleri kolayca avladığından eski zamanlarda kutsal sayılmış ve insanlar kuyruksürenleri kendilerini zehirli canlılardan korumak için kullanmışlar. Antik Çağın bu kutsal hayvanı bugün ülkemiz sınırları içinde de yaşamını devam ettirmeye çalışıyor. . .

Gösterişsiz bir yırtıcı türü olan kuyruksürenlerin uzun kılları, zeytin yeşili ile kahverengi grimsi arasında değişen renkte kürkleri vardır. Kıllarında siyah, beyaz renkli halkalar da bulunur. Boyları 48-60 cm, ağırlıkları 2-4 kg kadar olabilir. Kuyrukları vücutlarına göre çok uzun olup 35-55 cm kadar olur.

Suya yakın yerlerdeki kayalık ve çalılık araziler kuyruksürenlerin başlıca yaşam alanlarıdır. Toprak altına korunaklı küçük oyuklar kazabilirler. Kuyruklarını yerde sürüyerek dolaşırlar ve bundan dolayı iz bırakırlar. Doğal ortamlarında 12 yıl kadar yaşayan kuyruksürenler, esaret altında 20 yıl kadar yaşarlar. Genellikle tek yaşarlar. Bunun yanında çiftler ya da aile olarak da bulunabilirler. Genellikle gündüz aktiftirler. Ancak gece dolaştıkları da biliniyor. Suya girebilirler ve hızlı yüzebilirler. Sabahleyin güneşlendikleri de görülür?.

Omurgasız canlılar, böcekler, balıklar, ikiyaşamlılar, sürüngenler, kuşlar ve küçük memeliler başlıca besinlerini oluşturur. Ayrıca yumurta ve meyvelerle de beslendikleri olur. Yumurtaları arka ayaklarıyla bir kayaya itip kırarak yer-

ler. Özellikle yılanlar ve kemiricilerle beslendiklerinde onların popülasyonlarının artmasını önlerler.

Dünya genelinde soyları tehlikede olmamasına karşın, ülkemizdeki popülasyonları risk altındadır. Özellikle yaşam alanlarının daralması ve kemiricilerle tarımsal mücadelede kullanılan ilaçlar soylarını tehlikeye atıyor.

Kuyruksürenler, ülkemizde genellikle Adana, Hatay ve Urfa'ya kadar olan yerlerde yaşarlar. Türkiye'nin Güneybatısından da kayıtlar vardır. Dünya üzerinde de Afrika'nın büyük bir bölümünde, Doğu Akdeniz kıyılarında doğal olarak bulunur. Madagaskar, İspanya, Portekiz, Hırvatistan ve İtalya'ya insanlar tarafından getirilmiştir. Nedeniyse kemirici ve yılanlarla doğal mücadelede kullanılmalarıdır.

Antik Mısır çizimlerinde ölümsüzlüğü temsil eden kuyruksürenler, kutsal hayvan olarak kabul edilmiştir. Aynı zamanda "Firavun kedisi" olarak da bilinir. Zehirli yılan, akrep, örümcek gibi hayvanların avcısı olması nedeniyle efsaneleşen kuyruksürenlerin mumyalanmış hali de tapınaklarda bulunmuştur. Ülkemizde Firavun faresi olarak da adlandırılır.

Fotoğraf: Ersan Berberoğlu

Kaynaklar

<http://www.iucnredlist.org/apps/redlist/details/41613/0>
http://animaldiversity.ummz.umich.edu/site/accounts/information/Herpestes_ichneumon.html

Karstik Çukurlar Dolinler

Su ile temas ettiğinde çözünebilir kayalar üzerinde veya içerisinde farklı boyutlarda pek çok yer şekli oluşur. Bu çözünme sürecine karstlaşma ve oluşan şekillere de karstik şekiller adı verilir. Karstik şekillerin en küçüğü olan lapyalar, karstik kayalar üzerinde, boyutları birkaç santimetreyi bulan bıçak gibi keskin sırtlar, oluk veya çukurlar halinde görülürken, boyutları metrelerce olan dolinler, tava, çanak ve huni şeklindedir. Karstik şekillerin en büyüklerinden olan ve boyutları kilometreleri bulan mağaralar, tünel veya kuyu, polyeler ise gölovalar halindedir. Bu sayımızda dolinleri ele alacağız.

Ülkemizde dolinler başlıca, karstik kayaların en yaygın ve karstlaşmanın iyi geliştiği Toros Dağları üzerinde ve Konya'da yaygın olarak görülür. Sivas'ta ise jipsli (alçıtaşı) arazi üzerinde iyi gelişmiştir.

Jeomorfoloğlar dolinleri, çözünme dolini, çökme dolini, örtü kayası çökme dolini, örtü çökme dolini, alüvyal dolin ve örtülmüş dolin gibi farklı biçimlerde sınıflandırıyorlar. Çözünme dolinleri, dairesel ya da elips biçimli olup, karstik kayaların kimyasal yolla (yağmur suyu vb) çözünmesi sonucu oluşur. 1-2 metre çapta ve derinlikte olabildiği gibi, derinliği 200-300, çapı 1000 -1500 metre kadar büyüklüğe de erişebilir. Çökme dolinleri, yer altı boşlukları ya da mağara tavanlarının aniden çökmesi sonucu oluşan, dairesel ya da huni biçimli oluşumlardır. Derin doğal çukur olarak da adlandırılabilen bu oluşumların içinde bazen göl bulunabilir. Ayrıca içinde tarıma elverişli toprak bulunduğundan bazen tarım da yapılabilir. Örtü kayası çökme dolinleri, mağara ya da karstik bir boşluğun üzerindeki karstik yapıda olmayan tabakanın çökmesi sonucunda oluşur. Örtü çökme dolini

karstlaşma özelliğinde olan yerlerin üzerindeki alüvyon, kil ya da gevşek yapılı kalın toprak örtülerinde meydana gelen büyük boşlukların tavanının çökmesiyle oluşur. Alüvyal dolin, örtü çökme dolinleri gibi, karstik kayalar üzerindeki örtü tabakasında yağışlarla madde taşınmasına bağlı olarak oluşur. Örtülmüş dolin önceden oluşmuş çözünme ya da çökme dolinlerinin toprak, alüvyon gibi maddelerle dolması sonucunda oluşur.

Dolinlerle ilgili araştırmalar bölgesel planlama, kentsel yerleşim, hidrojeolojik araştırmalar, inşaat mühendisliği, çevre yönetimi gibi alanlarda çok önemli. Özellikle çökme sonucu oluşan dolinler can güvenliği ve çeşitli yapılar açısından doğal tehlike oluşturabilir. Bundan dolayı dolinlerin oluşum süreçlerini izlemek, tiplerini belirlemek önemlidir.

Hafik'te (Sivas), alçaktaşı (jipsli) arazilerde bulunan bu dolin, çökme dolini tipindedir.

Fotoğraf: Turgut Tarhan

Kaynaklar

Doğan U., "Dolin Sınıflamasında Yeni Yaklaşımlar," GÜ Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt 24, Sayı1, 249-269, 2004.

Katkılarından dolayı Doç. Dr. Uğur Doğan'a (Ankara Üniversitesi) teşekkür ederiz.